

UXIO NOVONEIRA: A APERTURA Á TERRA

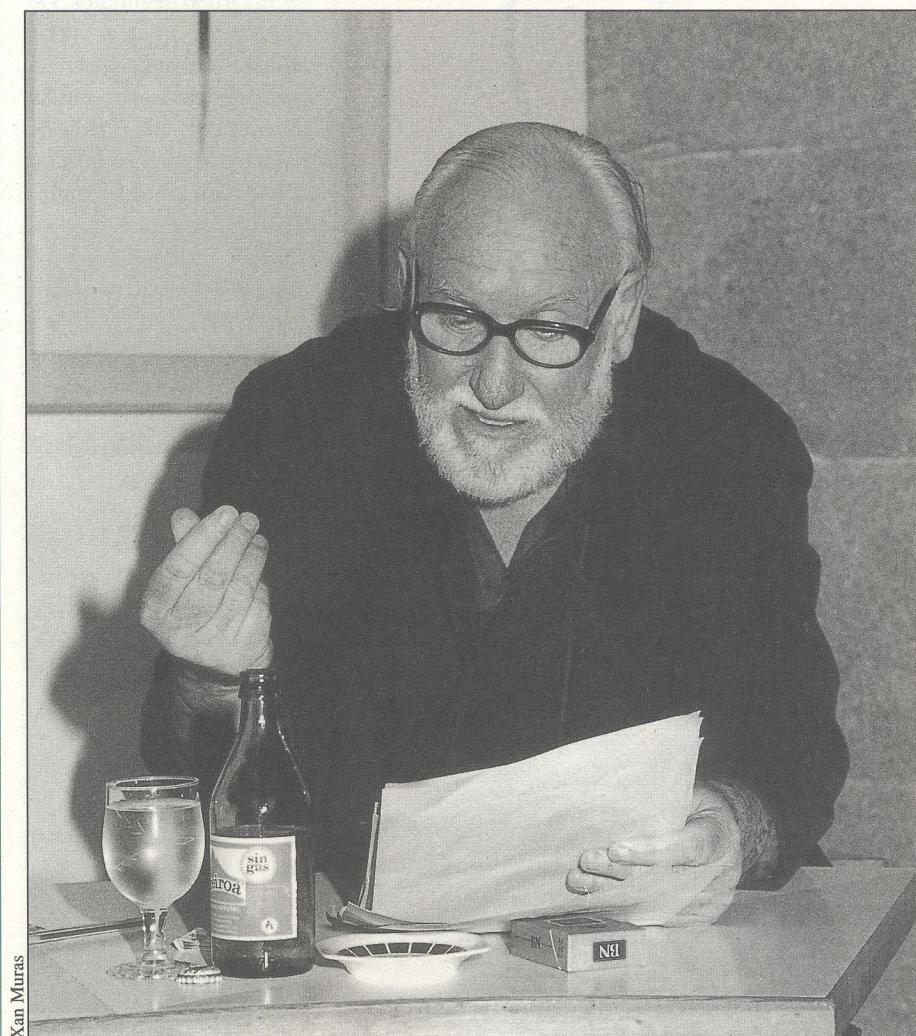
EMÍLIO XOSÉ INSUA

"Eu non sei pensarte morto", confesa un dos versos de Novoneira, escrito a propósito do falecemento do seu grande amigo o pintor pontecesureño Carlos Maside. Tal nos acontece a moitos agora, a propósito do poeta do Caurel, un dos cumios da literatura galega deste século agonizante.

Uxío fóisenos. O poeta que experimentaba **"sensación de paraíso"** mentres escribía os versos extraordinarios do seu libro Os Eidos e que converteu o **"Courel dos tesos cumes"** nun dos espazos máxicos e míticos por excelencia na propia consciencia de paíz que a todos nos embarga, emprendeu o camiño definitivo, o que nunca se desanda.

"Era normal que eu acabase escribindo da Terra", confesaba pouco antes da súa morte o noso poeta, desde neno **"deslumbrado polo entorno"**, desde sempre chamado a afondar nesa **"apertura que eu tiña á Terra"**.

CERNA e o ecoloxismo galego en xeral debémoslle moito a Uxío. Na propia experiencia persoal de quen isto asina estará sempre a imaxe e a voz do poeta lendo uns versos seus cando, cheíña de xente a Praza do Obradoiro, semellaba posíbel vencermos co noso rotundo NON no referéndum da O.T.A.N.. Para outros Uxío será a voz que clamou contra as tétricas torres de alta tensión chantadas no medio das casas de Merza, ou a que resouu selvaxe como a dos feros corvos de Xallas alá por Bergantiños, na barra do Anllóns, nos lugares amados e cantados polo bardo Pondal. Para todos, o poeta agora morto será de cote o oficiante marabilloso dunha letanía eterna de amor e compromiso coa Terra.

ALGÚNS DATOS BIO-BIBLIOGRÁFICOS

Naceu Uxío Novoneira o 19 de xaneiro de 1930, na aldeíña de Parada de Moreda, na serra do Caurel (Lugo), no seo dunha familia labrega de ideais republicanos. Aí transcorrerá a súa infancia, marcada de maneira moi especial polo entorno natural (**"cando inda eu non tiña a idea de escribir estaba xa fascinado"** confesará tempos despois), mais tamén polo clima de represión franquista, dado que o seu padriño, agochado durante anos na casa do poeta, fora alcalde pola Frente Popular no 36.

En 1945 trasladarase o noso autor a Lugo para estudiar o bacharelato, que rematará en 1948. Neses anos fai

amizade con outros mozos como Manuel María e María Mariño, que comparten con el a súa nacente afición pola poesía.

De 1949 a 1951 reside Novoneira en Madrid, matriculado como ouvinte na carreira de Filosofía e Letras. Le moito pola súa conta, na Biblioteca Nacional, e comeza a dar recitais e a publicar os seus primeiros versos na revista universitaria Bengala, en castelán.

En 1952 regresa a Galiza para facer o servizo militar en Parga, coincidindo de novo con Manuel María. As visitas a Compostela e o contacto cos círculos galeguistas (o pintor Carlos Maside, o ideólogo Ramón Piñeiro, o escritor Otero Pedraio) espertan en Novoneira unha nova conciencia, da que nacerá o compro-

miso coa lingua e a cultura galegas: "A Fala é o único sitio onde seguen vivos os antepasados, a única forma audible de supervivencia.

Quizais por esto a Lingua ten esa cousa que ten, ademais de valer para a comunicación. Certamente que ten algo (...) Ese algó é a pervivencia de todo o pasado memorial e inmemorial referido a ti e ós teus".

Doente de pleuresía, Novoneira ten que residir no Caurel desde 1953 a 1962. Na soildade desta estadía nacen os poemas que componen a súa obra fundamental, **Os Eidos** (Ed. Galaxia, 1955).

De 1962 a 1966 Novoneira vive en Madrid, traballando na radio e na televisión. Asiste á tertulia no "Café Gijón" e frequenta os ambientes bohemios co poeta Carlos Oroza e o pintor Tino Grandío. Ao tempo, relaciónase co grupo literario-político "Brais Pinto" (o pintor Reimundo Patiño, o profesor Herminio Barreiro, o político Bautista Álvarez, os escritores Ramón Lorenzo, Bernardino Graña, Xosé Fernández Ferreiro e X. L. Méndez Ferrín). Neste ambiente escribe as **Elegías de Madrid**, que pasarán a formar parte do libro bilingüe, editado na colección Adonais (Ed. Rialp, Madrid, 1966), **Elegías del Caurel y otros poemas** (reditado en 1992 co título de **Tempo de elexía**, pola editorial coruñesa Vía Láctea).

En 1966, Novoneira retorna ao Caurel, para atender ao seu pai e á súa nai, enfermos, que morrerán en 1971 e 1973, respectivamente. En 1973 casa Novoneira con Elba Rei, coa que terá tres fillos: Branca-Petra, Uxío e Arturo. A familia residirá entre O Caurel e Lugó até 1983, ano en que Uxío pasa a residir en Compostela.

En 1974 publica na editorial Galaxia **Os Eidos 2**, con ilustracións de Laxeiro, libro que inclúe un dos

poemas máis famosos e fremosos de Novoneira, a "Letanía de Galicia". En 1976 publica no xornal lugrés **El Progreso** algúns poemas do dirixente comunista chinés Mao Zedong vertidos ao galego. O seu seguinte libro, **Poemas caligráficos** (Brais Pinto, Madrid, 1979), aparece na colección "Cuadernos da Gadaña" e inclúe outro poema emblemático do noso autor, "Vietnam canto".

En 1981 edita unha recompilación de toda a súa producción de temática caurelá co título de **Os eidos. Libro do Courel** (Ed. Xerais, Col. Grandes Mestres), ampliada e modificada en 1985. En 1982 é electo presidente da Asociación de Escritores en Lingua Galega (AELG), posto que desempeñou até o intre da súa morte. En 1986 edita **Muller pra lonxe** (Deputación de Lugo), onde reúne diversos poemas eróticos e amorosos. En 1988, a editorial Sotelo Blanco edita a antoloxía **Folga xeral contra da historia. Do Courel a Compostela**, que recolle o máis destacado da súa poesía de temática comprometida. Dese ano é tamén a tradución ao euskera de **Os Eidos**, co título de **Bazterrak** (Ed. Pamiela, Iruña), a cargo de Koldo Izaguirre.

Publica tamén Novoneira dúas contribucións á literatura infantil en galego: **O cubil do xabarín** (Ed. Edelvives, Zaragoza, 1991) e **Gorgorín e Cabezón** (Ed. Edelvives, Zaragoza, 1992). En 1994 publica **Poemas da doada certeza i este brillo premido entre as pálpebras** (Ed. Espiral Maior, A Coruña). Traduciu tamén Novoneira ao galego sete poemas da xaponesa Ayako Sugitani, quen verteu tamén varios poemas de Novoneira ao seu idioma.

Traballaba o noso autor, nos últimos tempos, en dous libros que pensaba titular **Ámeto mítico e Libro de Rotas**, respectivamente. A editorial Noitarenga publicou en 1998 un libro

de conversas de Emilio Araúxo con Novoneira titulado **Dos soños teimosos**, pragado de reflexións sobre as orixes e os trazos máis destacados da súa obra.

Faleceu Uxío Novoneira en Santiago, o día 30 de outubro de 1999, data na que, xustamente, a AELG e outras entidades culturais tiñan pensado celebrar unha serie de actos de homenaxe (inauguración dunha rúa co seu nome, recital poético-musical, edición dunha carpeta con máis de 140 colaboracións).

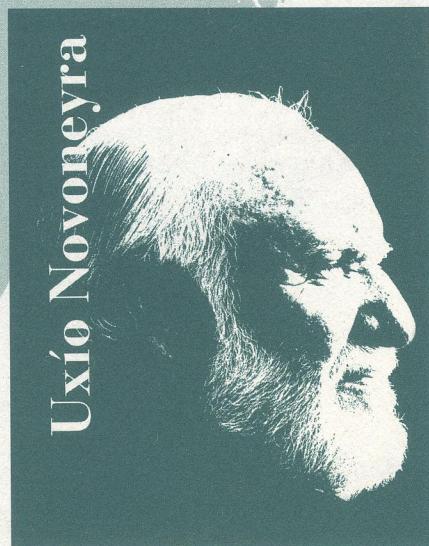
ENCADRE POÉTICO E XERACIONAL

Uxío Novoneira encádrase na chamada "Xeración das Festas Minervais e do Grupo 'Brais Pinto'", formada por autores nados entre 1930 e 1940, que non conoceron a guerra civil directamente ou eran moitos cando aconteceu, mais que padeceron as duras condicións da postguerra: Cuña Novás (+), Ramón Lorenzo, Alexandre Críbeiro(+), Avilés de Taramancos (+), Franco Grande, Méndez Ferrín, Bernardino Graña, Manuel María, Salvador García-Bodaño, Arcadio López Casanova, Xohana Torres, María xosé Queizán, Manuel Álvarez Torreiro, Xosé Fernández Ferreiro...

A maioría destes escritores protagonizan feitos colectivos como a fundación na clandestinidade das primeiras organizacións nacionalistas de esquerda (U.P.G. e P.S.G); a colaboración no suplemento cultural do xornal santiagués vespertino **La Noche**; ou a participación na colección "Illa Nova" da editora Galaxia.

Novoneira, aínda tendo parte en moitas destas iniciativas xeracionais, desenvolveu, sen embargo, unha trajectoria marcadamente independente. Non foi un poeta prolífico, senón un escritor de tempo lento, que volta constantemente sobre o xa escrito, nun labor recriativo, depurativo e perfeccionista constante, que completaba cunhas extraordinarias dotes de recitador ou "rapsoda".

Nos primeiros libros de Novoneira predominan os elementos paisaxísticos e telúricos ("poesía da terra" ou poesía "metapaisaxística"), os neotrobadorescos e os existencialistas ("Escola da Tebra"). A partir dos anos 60 e 70, aparecerá moi marcada na

Uxío Novoneira

UXÍO Novoñeyra

ALGÚNS POEMAS DE

CUMES mouros das aigas!
Montes do sol i a auga!
Serras!
Terras solas ó sol i as
nebras!

O sol baixa
de cara como un pai á frol
da braña...

Couréi dos tesos cumes
que ollan de lonxe!
Eíqui síntese ben, o
pouco que é un home...

COUSOS do lobo!
Caborcos do xabarín!
Eidos solos
onde niguén foi nin ha
d'ir!

Baixa o lobo polo ollo

do bosco
movendo nas flairas dos teixos
ruxindo na folla dos carreiros
en busca da vagoada máis sola e máis
medosa...

Rastrexa
párase e venta
finca a pouta ergue a
testa e oula cara o ceo
con toda a sombra da noite na boca.

Neva no bico do cume
neva xa pola ladeira
neva no teito e na eira

TODO o que pasou o meu
pobo pasoume a min
todo o que pasou o home
pasoume a min

Pola Lomba
polas vagoadas i os couzos
da Seara
pola Serra do Rebolo
i o Carreiro do Sono
vai o José de Parada
cara Viana do Bolo e Val di
Orras
riñindo e baixando costas
na soño d'idas e voltas.
Eíante e tras dil a serra
lonxa...

Eu a ollar pro lume
i o lume a ollarme.
O lume sin queimarme
fai de min fume...

No bicarelo do bico do brelo
canta o paxariño.
No mesmiño
bicarelo do bico do brelo

Esta tarde o aire é meu amigo.
Voume sumindo sumindo.
Si o aire quer
chegarein a non ser niguén.

GALICIA será a miña
xeración quen te salve?
Irei un día do Courel a
Compostela por terras libradas?

Non, a forza do noso amor
non pode ser inutle!

De tanto calar xa falo eu
solo

CANTA a fontiña
canta a fontela
i anque a canción é dela
ten unha cousa miña
pola que podo entendela

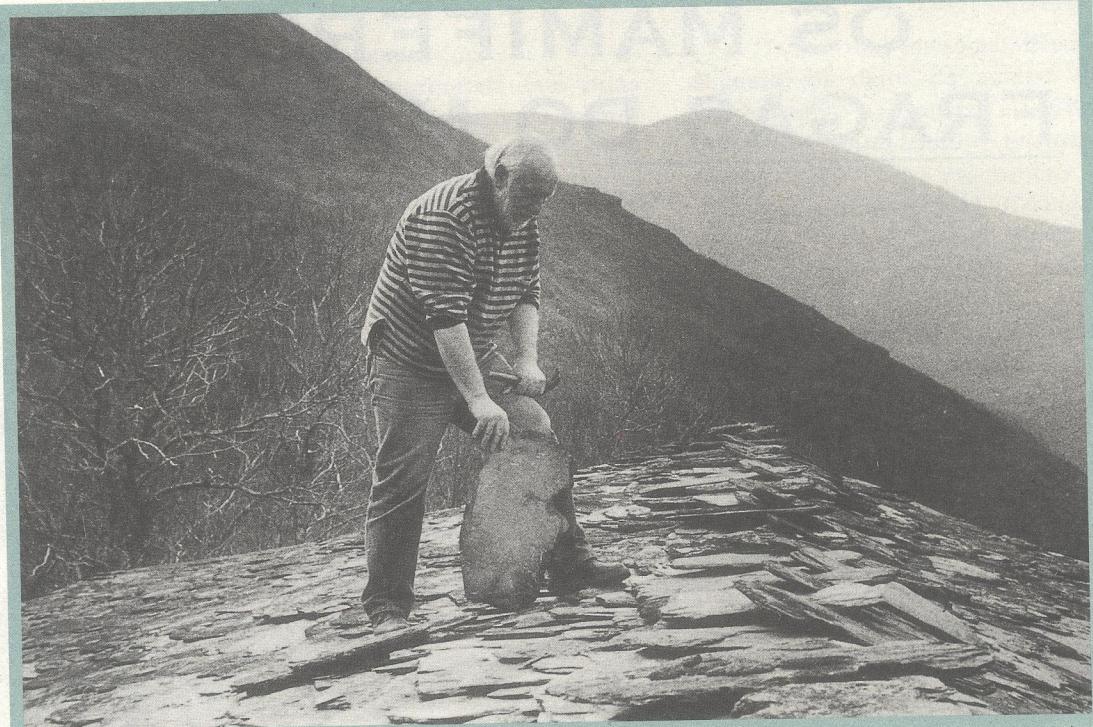
BRANCA, Uxío i Arturo
quedaranse no Futuro
quedaredes no Futuro
pra que siga o Pasado
e ti Galicia a durar
anque se funda
o lousado
e caia neve no lar.
Anque se funda o
lousado e se
descubra o faiado.
No coarto en
que fun nado
e no mesmo
leito ha nevar.

HEIN d'ir o
Pía Páxaro
i a Boca do Faro
deitarme na Campa
da Lucenza nun claro.
Hein d'ir á Devesa da
Rogueira i a Donís
ó Rebolo á Pinza i ó
Chao dos Carrís.
Hein d'ir a Lousada i a
Pacios do Señor
a Santalla a Veiga de
Forcas i a Fonlor.
Hein d'ir ó Cebreiro pasar por Liñares
rubir ó Iribio a Cervantes i a Ancares
Hein d'ir a Cido i a Castro de Brío
baixar i andar pola aurela do río.
Hein d'ir a Céramo cruzal'o Faro i entón
debrocar pra baixo cara Oéncia e León.
Hein d'ir a Vales i a Pena da Airexa
i a un eido solo onde ningúen me vexa.

súa obra a preocupación político-social, ainda que tratada desde unha perspectiva (enfoque épico, vanguardismo formal) alonxada das características típicas da poesía chamada social-realista (prosaísmo, coloquialismo...). Desde os anos 80, a poesía de Novoneira participa nunha corrente de renovación que conduce a un maior moldeado da lingua, á apertura a temas como o erotismo, os mitos, etc.

Son, pois, tres as dimensións temáticas básicas da poesía de Novoneira: a dimensión telúrica (concepción pannaturista e animista do mundo, mística naturalista), a dimensión existencial (actitude contemplativa, sensualidade e arroubo ante o contorno natural, sentimientos de soiade e angustia, irreversibilidade da morte, vivencia do amor) e a dimensión política (afirmación da identidade comunal, defensa da lingua, reivindicación nacionalista, progresismo, solidariedade cos outros pobos e seres humanos asoballados...).

O canto á terra, os motivos existenciais, a temática social-patriótica, o influxo das vanguardas artísticas (visíbel nos caligrafos e no emprego de distintos tipos de letra, espazos en branco, amalgamas de vocábulos, puntos suspensivos...), os referentes ancestrais e o uso dun idioma de inconfundíbel saibio dialectal caurelao son trazos que definen o labor poético de Novoneira. O soño e a libertade son os dous conceptos clave na súa poesía. Esta é aparentemente moi sinxela (linguaxe sintética, recurso ao silencio, fonosimbolismo, conceptualismo), mais encerra, non obstante, unha grande multiplicidade e unha grande complexidade de contidos ("poesía total"): "Son un maniático da autenticidade. Nada do que non vivas o escribas".

UXÍO NOVONEYRA, A VOZ DA TERRA

Esta fotografía de Federico García Cabezón retrata a integración do home no seu medio. Esta fermosa imaxe ve acentuado o seu significado ó decatármonos de que se trata de Uxío Novoneyra amañando o lousado da súa casa de Parada no Courel, o poeta coa casa sempre aberta, amigo dos amigos e da liberdade dos pobos, insobornable diante dos poderosos, o autor dunha obra que ecoa das montañas e esvara coma os carambelos de xeo.

Frecuentemente, as instancias oficiais intentan facer unha apropiación do ambientalismo, chegando a querer establecer sen rubor o que é e o que non é educación ambiental, como se esta fose especialidade duns poucos, duns expertos, algo recente, nacido nas institucións e que hai que transmitir desde elas á xente. O libro do Courel, *Os Eidos*, axúdanos a desfacer esta falacia nada máis abrilo:

As verbas diste libro son verdade nas terras outas e solas do Courel.

Nelas pra non mancar as cousas sólo as nombro ou déixoas ir dun movimiento seu acostumbrado e natural.

Os ambientalistas galegos recoñecemos o poder destas palabras, pois a palabra certa, desde sempre, é a forma máis humana de apropiarnos do mundo. A educación ambiental certa, non recente, senón milenaria, máis que aprendida, sentida, vivida, herdada, como un legado que vén milenario das raigañas da terra, do pobo máis humilde, o labrego, o eterno campesino neolítico segundo expresión feliz do profesor Carlos Alonso del Real. Este é un legado que temos que gardar, ou sexa, manter e transmitir. Velá unha educación ambiental e desenvolvemento sustentable certos antes de que se inventasen os conceptos.

A educación ambiental non se pode presentar como recente porque non pode prescindir da historia. A nova cultura necesria vén expresándose de vello, de xeración en xeración de forma vivencial e oral, e en tódalas literaturas; non falta tampouco na galega, na popular e na culta, pois, como dixo Ánxel Fole, non hai literatura galega sen presencia da natureza.

Uxío, certeiro e insobornable, foi quen de cantar antes de morrer unha elexía polo mundo rural, as aldeas que non se sosteñen, que tantas veces (tamén incluso desde algunha EA) se ten presentado como non moderno. Fagamos, pois, exercecio de memoria, e tamén de ollar ó futuro:

... E inda é nova a Terra!

XULIAN CUBA E SINDA VILAMEÁ